

РАДЯНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ПЕРІОДУ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ: ЗМІНА
ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ЧИ ФОРМ?

Зі смертю Й. Сталіна влада пішла на часткову лібералізацію політики у національній сфері. Звинувативши останнього у викривленні «ленінських принципів національної політики», вона відмовилась від відкритих репресій, реабілітувала тисячі репресованих і звинувачених у націоналізмі і почала регулювати національні відносини, застосовуючи більш «ліберальні» методи – через освітню, мовну, культурну політику, що дуже часто мала характер русифікації, знищення традицій і звичаїв національних меншин.

Автор ставить за мету у своїй статті визначити особливості радянської національної політики періоду десталінізації та вказати її основні принципи, напрямки, форми й результати. Основне завдання дослідження – з'ясувати, чи стосувалися зміни у національній політиці періоду хрущовської відлиги її основоположних принципів, чи це було приховане намагання влади змінити форми та окремі підходи, не змінюючи пріоритетну ціль – створення нової національної спільності – радянського народу.

Принципи внутрішньої політики періоду десталінізації детально визначенні у працях В. Барана, В. Даниленка, О. Бажана, С. Кульчицького¹. Питання національної політики досліджували В. Наулко, Л. Нагорна, Т. Рудницька та ряд інших науковців². Цінними для дослідження даної теми стали збірники документів, що визначають основні віхи національної політики в Україні – «Кримські татари: шляхи до повернення. Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб» та «Національні процеси в Україні: історія і сучасність: Документи і матеріали» та матеріали архівних установ³.

Деякі зміни напрямків національної політики розпочались ще восени 1953 р., коли було ліквідовано інструменти масових репресій – військові трибунали й Особливу нараду МВС.

У вересні 1953 р. МВС СРСР подало до ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР пропозиції про звільнення спецпоселенців. У квітні 1954 р. Президія ЦК КПРС розглянувши їх, ухвалила з даного питання постанову, визнавши, однак, що пропозиції слід розглядати по кожному контингенту окремо. Пропонувалося звільнити 1,8 млн. осіб. З одного тільки Криму на спецпоселенні перебувало на 1 січня 1955 р. 118 351 осіб татарської національності, 1057 греків, 8606 болгар, 5679 вірменів та 2087 осіб інших національностей⁴.

У 1954 р. створюється комісія Президії ЦК КПРС для розслідування злочинів Й. Сталіна. Важливе значення мала амністія громадян, що співробітничали з фашистською окупаційною владою. Посилення контролю за органами МВС СРСР та КДБ при Раді Міністрів СРСР, спроби усунути порушення законності, широка увага до дій, сприяли істотному зменшенню чисельності засуджених громадян за контрреволюційні злочини. Як стверджує російський дослідник В. Земсков, за період з квітня 1954 р. по 1 квітня 1959 р. кількість політ'язнів скоротилась у 40,7 раза, а їх частка в складі всіх ув'язнених – з 33 до 1,2 %⁵. Даний процес стосувався представників різних народів, які були засуджені за «націоналістичні розмови», «контрреволюційні випадки проти вождя народів» та інші прояви «антирадянської агітації і пропаганди».

Тільки у рамках реалізації завдань XX з'їзду КПРС 28 квітня 1956 р. з'явився Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про зняття обмежень зі спецпоселення з кримських татар, балкарців, турків-громадян СРСР, курдів, хемшилів та членів їх сімей, виселених у період Великої Вітчизняної війни». Указ дозволяв реабілітованим повертатися в місця колишнього проживання, проте позбавляв громадян цих національностей можливості повернення майна, яке було у них конфісковане при виселенні. Татарам було видано паспорти, проте не знято з них звинувачення у зраді Батьківщині. Крім того, без особистої письмової відмови від залишеного на півострові майна їм не видавали паспорти⁶.

На виконання указу Рада Міністрів СРСР 17 липня 1956 р. прийняла відповідну постанову, якою зобов'язала Міністерство внутрішніх справ УРСР, виконавчі комітети обласних, Київської та Севастопольської міських рад забезпечити виконання указу.

Проте у ЦК КПРС найбільш доцільним вважалося переселення татар до Узбецької РСР, де на той час проживало 140 тис. представників цієї національності і можливість утворення автономної області у складі цієї республіки.

Про небажання влади повернути татар до Криму стало зрозуміло після видання у листопаді 1956 р. постанови ЦК КПРС про відновлення національної автономії калмицького, карачаївського, балкарського, чеченського та інгуського народів, де у шостому пункті було зазначено: «Визнати

.....
недоцільним надання автономії татарам, що раніше проживали у Криму, маючи на увазі, що колишня Кримська АРСР була автономією не лише татар, а являла собою багатонаціональну республіку, в якій татари становили менше 1/5 частини всього населення, і що у складі РРФСР є національне автономне об'єднання – Татарська АРСР. Водночас, роз'яснити татарам, що раніше проживали у Криму та прагнуть до національного об'єднання, про їх право поселитися на території Татарської АРСР»⁷. Даною постановою фактично погіршувалося становище не тільки кримських татар, а й німців, греків, болгар, вірменів, яким обмежувалося право поселятися не тільки у Криму, а й на території Херсонської, Запорізької, Миколаївської та Одеської областей.

Формально радянська національна політика даного періоду мала переважно пропагандистський характер, бо, перетворивши Кабардинську АРСР в Кабардино-Балкарську АРСР, Черкеську автономну область у Карачаєво-Черкеську автономну область, Калмицьку автономну область у Калмицьку АРСР, відновивши Чечено-Інгушську АРСР, збільшила кількість національно-державних утворень у складі СРСР. 11 лютого 1957 р. був прийнятий закон Верховної Ради СРСР «Про віднесення до відання союзних республік питань обласного, крайового адміністративно-територіального устрою», де республікам надавалось право затверджувати утворення нових автономних республік і автономних областей у складі союзних республік⁸. Цього ж дня іншим законом «Про віднесення до відання союзних республік законодавства про систему судів союзних республік, прийняття цивільного, кримінального і процесуального кодексів» розширені права республік у кримінальному, цивільному і процесуальному судочинстві, зберігаючи при цьому основи союзного законодавства⁹. На 1959 рік їх налічувалося вже 53: 15 союзних і 19 автономних республік.

Проте не слід вважати, що у ці перші роки після смерті «вождя, вчителя і батька народів» змінилися основні принципи національної політики. Для підтвердження цієї думки слід використати слова рупора комуністичної партії – газети «Правда», яка у січні 1954 р. визначала, що «Ленінські програмні вказівки з національного питання знайшли свій подальший розвиток у творах великого продовжувача безсмертної справи Леніна – Сталіна»¹⁰. Є всі підстави стверджувати, що до XX з'їзду КПРС зміни, що відбувалися у суспільному житті, все ще перебували у ореолі культу особи Сталіна, що як і раніше ототожнювався офіційною пропагандою з класиками марксизму-ленінізму¹¹. Фактично у період 1953-56 років проходив перший етап десталінізації – період обережної, негласної, прихованої десталінізації, коли елементи сталінського минулого ще домінували в політичній практиці та суспільній свідомості¹². У грудні 1958 р. ЦК КПУ поставив на розгляд звіт КДБ УРСР і зажадав від нього «посилити роботу щодо попередження, викриття і припинення ворожих дій націоналістичних та інших антирадянських елементів на території республіки»¹³.

Реабілітація у 1955 р. учасників «Єврейського антифашистського комітету» не зупинила державну машину у антиєврейській політиці. Тепер євреї ставали «агентами імперіалізму», а КДБ отримав від КПРС пряму вказівку посилити боротьбу з агентурою розвідок імперіалістичних держав¹⁴. Відділ органів адміністративних ЦК КПУ інформував 18 вересня 1959 р. про низький рівень боротьби з викриттям і припиненням ворожої діяльності єврейських буржуазних націоналістів. Постанова ЦК КПУ від 1 грудня 1959 р. «Про стан та заходи посилення роботи органів державної безпеки УРСР» зобов'язувала це відомство усунути виявлені недоліки, в тому числі розширити сітку агентури, здатної проникати в середовище антирадянських елементів, особливо сіоністів¹⁵. Пленум Чернівецького обкому КПУ, розглядаючи 29 серпня 1962 року питання про масово-політичну роботу серед населення, відзначив необхідність посилити боротьбу проти ворожої ідеології сіонізму¹⁶. У цей період ряд представників єврейської національної меншини хотіли емігрувати до держави Ізраїль. Влада відчайдушно намагалась зупинити цей процес. У 1951-1960 рр. кількість євреїв, що виїхала, склала лише 1199 осіб, а у 1961-1970 рр. – 10062 чол.¹⁷.

Цікаво, що за інерцією продовжувалася боротьба з іншими етнічними групами (в основному Криму), що були близькими до єврейського етносу: ашкеназів, кримчаків і караїмів. Так ще 25 грудня 1951 р. в газеті «Правда» з'явилася стаття «про неправильну, явно завищену в радянській історичній науці оцінку Хозарського каганату, офіційною релігією якого був іудаїзм», а в 1959 р. була закрита караїмська кінаса у Євпаторії – духовному й культурному центрі караїмів, тоді, коли до 1917 р. їх у Криму було 20 і діяло 13 навчальних закладів¹⁸.

У період десталінізації влада активно повернулася до спроби примусово підвести до осілости циган, що під час війни і у повоєнні роки знову почали вести кочовий спосіб життя. Крім того, збільшилась загальна чисельність циганського населення в Україні. Якщо за даними Всесоюзного перепису 1926 р. в Україні було 13 578 представників цієї національності, то за переписом 1959 р. – 22 515¹⁹. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 жовтня 1956 р. «Про залучення до праці циган, які займаються бродяжництвом» та одноіменній постанові Ради Міністрів СРСР, що теж була видана

.....
5 жовтня 1956р., вказувалось на необхідність надання циганам робочих місць і створення умов проживання, а репресивним органам була дана вказівка затримувати тих циган, що проживають не за місцем прописки, ухиляються від роботи²⁰. Такий порядок стосовно циганського населення протримався до 1962 р.

З подіями 1956 р. в Угорщині (спробі змінити комуністичний авторитарний режим) політика стосовно угорської національної меншини у роки десталінізації навіть загострилася. Спочатку КДБ заарештував 29 громадян угорської національності за антирадянську діяльність²¹, а Закарпатський обком КПУ на своєму пленумі доповідав про успіхи у подоланні угорського націоналізму серед 145 тис. угорського населення²².

Мовна політика завжди використовувалась як один із найбільш ефективних методів національної політики. Починаючи з 1954р., влада пішла на розширення видавництва україномовних видань. Зокрема, у 1954-1955 рр.в УРСР стали виходити українською мовою двомісячник «Мистецтво», місячник «Колгоспник України», кварталник «Прикладна механіка», двомісячник «Фізіологічний журнал». У 1956 р. в Україні виходило 1273 назв газет, з них 979 українською та 286 російською мовою²³. Проте ці зміни у культурному житті фактично не вплинули на освіту. У перші роки десталінізації влада продовжила використання русифікації, як одного з напрямів національної політики, продовжуючи скорочувати кількість шкіл з викладанням українською мовою та розширюючи мережу російських. Якщо у 1948-49 навчальному році в республіці нараховувалось 26 159 українських шкіл та 2 720 російських, то у 1955-56 навчальному році їх кількість становила відповідно 25 034 та 4051²⁴. Дискримінація в національно-мовній політиці позначилася й на формуванні мережі національних шкіл, які функціонували там, де компактно проживали представники інших народів. За даними влади, у 1953 р. порівняно з 1948-49 навчальним роком скоротилась кількість молдавських, угорських, польських шкіл та була закрита румунська, узбецька і вірменська школи²⁵. У листопаді 1958 року були опубліковані тези ЦК КПРС, де була приділена увага і реформуванню освіти. Зокрема, в одному із пунктів йшлося про можливість надати батькам самим вибирати, якою мовою будуть навчатись їх діти. У республіці розгорнулася дискусія, в ході якої цілий ряд діячів культури і навіть представники компартійної еліти виступили за збереження обов'язковості вивчення української мови. Так у грудні 1958 р. у газеті «Правда» була опублікована стаття М. Бажана і М. Рильського, де вони виступили проти запровадження фактично факультативності рідної мови. Проте позиція М. Хрущова залишалася непохитною, і цей пункт згодом набрав законної сили. Навіть те, що у 1957 р. на основі російської графіки була утворена гагаузька абетка, а з 1958 р. розпочалося навчання гагаузьких дітей в Україні рідною мовою було швидше винятком, ніж правилом, бо вже з 1961 р. навчання знову було переведено на російську мову²⁶.

У перші роки десталінізації влада не почала змінювати сформульовану ще 24 травня 1945 р. у своєму відомому тості «за здоров'я російського народу» Й. Сталіним ідеологічну установку, в якій назвав російський народ «керівною силою Радянського Союзу серед всіх народів нашої країни», оскільки росіяни вирізнялися своїм «ясним розумом», «сильним характером» і «терпимістю» і ніколи не зраджували радянський уряд у найважчу хвилину²⁷. Ця теза продовжувала працювати на ідеологічну міфологему про злиття націй у «радянський народ» та виправдовувала русифікацію.р.Сольчаник стверджує, що ідеологема, що нації СРСР становлять єдину наднаціональну «нову історичну спільність» - «радянський народ», набула значного поширення саме у 60-х роках²⁸.

Постсталінська влада всіляко намагалася показати «непорушність дружби народів СРСР» та «перемогу принципів ленінської національної політики». Саме як певний ідеологічний крок, політичну технологію слід розглядати гучну кампанію зі святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією. Республікою прокотилася хвиля мітингів, концертів, виставок. Питання висвітлювалося в пресі, історичній науковій літературі. Апофеозом усіх цих подій стала передача Криму у склад СРСР згідно з указом Президії Верховної ради СРСР від 19 лютого 1954 р. «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». Проте цей крок був пов'язаний зі складною проблемою – неоднорідним етнічним складом регіону. Уряд змушений був вжити заходів щодо переселення до області українців та розширення сфер вживання української мови. Впродовж 1955-1956 рр. на засіданнях Президії ЦК КПУ неодноразово розглядалося питання про введення української мови в загальноосвітніх школах півострова, видавництва літератури українською мовою, створення українських мистецьких установ.

З нагоди ювілею були опубліковані «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654-1954 рр.)», що на довгі роки залишалася офіційною концепцією української історії та незмінним

.....
напрямок національної політики влади. Насамперед, у них повністю заперечувалась можливість існування української державності, не визнавалось існування козацько-гетьманської державності, а національно-визвольні змагання українського народу 1917-1920 рр. названо «контреволюцією». Лише в результаті революційної боротьби українського та російського народу була утворена УРСР – «дійсно вільна, суверенна, національна держава...»²⁹.

Національна політика держави тісно пов'язана з релігійною політикою. Церква завжди була одним із виразників національної самобутності того чи іншого народу. В умовах початку дестанілізації вже в липні 1954 р. ЦК КПРС ухвалив постанову «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення», а в листопаді – постанову «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення». Останні документи стали наслідком поживлення релігійного життя в країні. В УРСР на перший план виходила боротьба з греко-католицькою церквою, яка завжди стояла на національних позиціях. Занепокоєння викликав той факт, що восени 1955 р. в західні області України стали повертатися уніатські священники, що свого часу були репресовані за відмову «возз'єднання» з Руською православною Церквою. Всього за період 1955-1956 рр. повернулося 286 із 344 репресованих греко-католицьких священників³⁰. Незважаючи на те, що влада у перші роки дестанілізації уникала активних репресивних дій щодо церкви, напруга зростала, а з 1957 р. вона втілювалась у справжніх погромах, які призвели до різкого скорочення кількості священників, молитовних будинків, церков одних релігійних конфесій та заганяння у підпілля інших.

Нова програма КПРС, що була прийнята у 1961 р., фактично продовжила основні тенденції національної політики, оскільки знову наголошувала на «непримиренній боротьбі проти проявів і пережитків всякого націоналізму і шовінізму, проти тенденцій до національної обмеженості і виключності»³¹. Тема була розвинута на Всесоюзній конференції «Розвиток національних відносин за умов переходу від соціалізму до комунізму» в кінці 1963 року, де вказувалось на обов'язок кожної радянської людини «непримиренно боротися з усіма проявами націоналізму, але передусім з проявами націоналізму власної нації»³².

Отже, національна політика влади на етапі дестанілізації була неоднозначною й визначалась насамперед ідеологічними партійними настановами. Не слід заперечувати істотних змін, особливо поступової ліквідації наслідків сталінського тоталітаризму, з одного боку, проте з іншого – фактично не змінювались основні напрямки та принципи національної політики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Львів, 1996; Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). – К., 1999; Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х-80-ті рр. XX ст.). – К., 2000; Кульчицький С. Спроби реформ (1956-1964) // Український історичний журнал. – 1998. - № 4. Наулко В. І. Етнічний склад населення Української РСР. - К., 1965; Наулко В. Хто і відколи живе в Україні. - К., 1998; Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. - К., 1998; Л.Нагорна. Радянська національна політика // Політологічні читання. – 1995. - № 1. 3. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / За ред. чл.-ко р. НАН України В. Наулка. - К., 2001; Національні відносини в Україні у XX ст.: Збірник документів і матеріалів. – К., 1995; Національні процеси в Україні: історія і сучасність: Документи і матеріали: Довідник у 2-х ч. Ч. II / Упоряд.: І.О.Кресіна, В.Ф.Панібудьласка; За ред. В.Ф.Панібудьласки. – К., 1997; 4. Зінченко Ю. Кримськотатарська проблема // Український історичний журнал. – 2004. - № 3. – С.67; 5. Земсков В.Н. Заключение, спецпоселенцы, ссыльнопоселенцы, ссыльные и высланные. Статистико-географический аспект // История СССР. – 1991. - № 5. – С.154; 6. Зінченко Ю. Вказана праця. – С.67; 7. Там само. – С.68; 8. Про віднесення до відання союзних республік питань обласного, крайового адміністративно-територіального устрою // Приложение к Сборнику документов «История советской Конституции: 1917-1956. – М., 1957. – С.5; 9. Основные законодательные акты по советскому государственному строительству и праву. Т.1. – М., 1972. – С.153. 10. Под знаменем нерушимой дружбы // Правда. – 1954. – 14 января. – С.1; 11. Тимцуник В. Своєрідність викриття культу особи як головного знаряддя у боротьбі за владу напередодні XX з'їзду КПРС // Вісник Академії державного управління при Президенті України. – 2003. - № 1. – С.54; 12. Баран В. Дестанілізація в Україні: перша спроба // Сучасність. – 1995. - № 11. – С.110; 13. Кульчицький С. Спроби реформ (1956-1964) // Український історичний журнал. – 1998. - № 4. – С.93; 14. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Т.7.1955-1959. – К., 1981. – С.374; 15. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні. Середина 1950-х – початок 1990-х років // Документи і матеріали. – К., 1998. – С. 326, 327, 320-323; 16. Там само. – С. 541. 17. Наулко В. Євреї у контексті сучасних етнічних процесів в Україні // Людина і політика. – 2003. - № 3. – С.5. 18. Найман О. Історія євреїв України. – К., 2003. – С.36, 51; 19. Зіневич Н. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан // Український історичний журнал. – 2001. - № 1. – С.48; 20. Там само; 21. Національні відносини в Україні у XX ст. Збірник документів і матеріалів. – К., 1995. – С.397; 22. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т.2. – К., 1995. – С.398; 23. Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної

.....
системи.–Львів,1996.– С.224; 24. Центральний державний архів вищих органів державної влади і органів державного управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.166. – Оп.15. – Спр.419; Спр.1933. – Арк. арк.7, 1-а; 25. Там само. – Спр.1544. – Арк.2; 26. Вівчарик М. Бо ти моя ненька, моя Батьківщина // Віче. – 1996. - № 12. – С.126; 27. Прием в Кремле в честь командующих войсками Красной Армии. Выступление товарища И.В.Сталина // Правда. – 1945.– 25 мая.– С.1; 28. Сольчаник р. Україна, Білорусь і Молдова: Інтеграція по-імперськи, русифікація та боротьба за національне виживання // Український історичний журнал. – 1992. - № 7-8. – С.124; 29. Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. – Львів, 1996. – С.220; 30. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). – К., 1999. – С.108; 31. Програма КПРС, прийнята ХХІІ з'їздом КПРС. – К., 1964. – С.282; 32. Вівчарик М. Вказана праця. – С.118.

Н.М. Жулканич

УПРАВЛІНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ (80-ТІ РР. ХХ СТ.)

Періодизація української, як у свій час і всієї радянської, історії серед етапів намагань реформувати економіку країни окремо виділяє період застою та період перебудови. Проте, на нашу думку, досліджуючи еволюцію аграрних відносин, варто дещо відступити від загальноприйнятої періодизації. Оскільки певні спроби аграрного реформування були здійснені вже на початку 80-х рр., а не лише в процесі перебудови, задекларованої в 1985 р. Такими, зокрема, можна вважати прийняття Продовольчої програми та невдалі заходи з удосконалення управління економікою.

Дослідження проблем удосконалення управління сільськогосподарським виробництвом здійснено в працях В. Милосердова, П. Панченка, М. Пераха та ін.¹

Мета статті – розглянути спроби перебудови радянським керівництвом агропромислового комплексу в цілому, зміни системи управління на місцях та аналіз питань кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Спробою змінити стан справ у аграрній сфері була розробка Продовольчої програми СРСР на час до 1990 р. Прийнята у 1982 р. програма визначала завдання з активізації сільськогосподарського виробництва та розвитку агропромислового комплексу. В ній йшлося про створення обласних і районних агропромислових об'єднань, наголошувалося на необхідності вдосконалення економічного механізму господарювання, зміцнення економіки колгоспів і радгоспів, однак не вказувалося шляхів здійснення цих завдань.

Прийняття Продовольчої програми і спроби її втілення лише на певний, нетривалий час зуміли призупинити наростання кризових явищ в аграрній економіці. Вирішити продовольчу проблему в країні, стимулювати розвиток аграрної сфери, домогтися піднесення сільськогосподарського виробництва можна було лише шляхом утвердження селянина-власника, господаря на землі, створенням відповідних соціально-економічних умов життя і праці на селі.

Нових змін аграрна політика держави зазнала у 1985 р. Квітневий (1985 р.) пленум ЦК КПРС та ХХУІІ з'їзд партії (1986 р.) оголосили курс на перебудову та прискорення розвитку економіки, науки і техніки, соціальної та духовної сфери країни. Було задекларовано докорінні перетворення – перебудову економічних відносин на селі, що передбачали надання керівникам господарств широкої самостійності, участь селян в управлінні виробництвом, запровадження різних форм господарювання: підряд, оренда, створення агрофірм, агрокомбінатів, кооперативів у рамках функціонуючих господарств. Проте виконання численних рішень і постанов часів «перебудови» наштовхнулося на бюрократичні перепони, небажання керівництва працювати відповідно до нових вимог. Окрім цього, наявність значної кількості управлінських структур – Держагропром, обласні та районні агропромислові об'єднання тощо, – не сприяла утвердженню демократичного, самоврядного суспільного виробництва в аграрній сфері.

Слід зазначити, що в державі не існувало передумов для успішної реалізації Продовольчої програми та втілення в життя декларованих в рамках «перебудови» завдань. Склалася ситуація, аналогічна 1920-м рр., – так звані «ножиці цін». Ціни на сільськогосподарську техніку та інші засоби виробництва невпинно зростали, а на продукцію сільського господарства залишалися незмінними, на деякі види навіть знизилися. Впродовж 80-х рр.ціни на зернозбиральну техніку зросли у 2,1 рази, на трактори – більше, ніж у 3 рази. У порівнянні з 70-ми рр.відповідно у 10 та 12-15 разів². Закупівельні ціни на основні види сільськогосподарської продукції – зерно, м'ясо, молоко, картоплю – у 1989 р. були занижені й не відшкодовували затрати, не забезпечували рентабельності виробництва. Наприклад, встановлена державою ціна 1 т свинини була на 2,6% нижча від її собівартості (1896 крб. – ціна, 1946 крб. – собівартість)³. Закупівельна ціна 1 л молока була на 20% менша від його собівартості. «Кілограм пшениці коштував дев'ять копійок – дешевше пляшки мінеральної води»⁴.